

Vsa v beli je svetlobi naša soba.
Ob oknu gledamo na vas. Od nas
nikdo ne govori. A vsak obraz
obraza išče. V srcu je tesnoba.

Ali ni, kakor bi gledal sivo-ubran Carrièreov intérieur, kjer je med ljudmi tudi to iskanje od obraza do obraza? Čim bolj se vmišljam v to kitico, tem bolj se mi vsiljuje domneva, da jo je navdihnil Carrière, slika in ne realna naša soba, in vendar je kot estetični doživljaj vsa polna resničnosti.

Sneg zunaj pada. Dež metuljev belih pada
na polje in na strehe in na gozd.

To so najtišji verzi v naši poeziji. Z enakomernim ritmom in ponavljanjem besede pada je pričarana monotonost in razsežna tišina zimske pokrajine. Kar naenkrat v ta mir nekal zaštrli:

Ni gozd. Je tisoč golih črnih rok
vpiljočih proti nebu: Bog, o bog,
kje si pomlad, kje si mladost, mladost!

Resen patos, ki se pa nikjer ne prenapne, gorko sočutje preveva zadnji odelek z naslovom „1915–1916“. Vse ni splavalo še v tako popoln, čist ritem, kot zveni v gorenjih primerih. „Trije vrani“, ki s prvimi, kakor narodu iz ust vzetimi vrsticami obeta krepak vojaški marš, da bi ga morali biti naši fantje veseli, se v tonu hitro prekucne in je kljub uspelim posameznostim neenotna.

Gradnik je pesnik visokih umetniških kvalitet in velike discipline v izrazu: ne morem reči, da je kje samo beseda odveč. Še epiteta „temne mračne sile“ (str. 40) bi se mu pomišljal oponašati.

Zanimiva je Gradnikova ritmika, posebna in svoja; ko sem mu izrekel slutnjo, da kaže na italijanski vpliv, mi je pesnik pritrdil s pristavkom, da je njegova mati rojena Italijanka. Torej bi nam bilo rodilo fino Gradnikovo umetnost ugodno mešanje krvi, kakor nam je vznikla velika Prešernova umetnost iz križanja duha.

Jezik Gradnikov je izbran, plemenito umerjen, po naglasu nam včasih tuj; rime so našemu ušesu večkrat neskladne. Gradnik rima: objémi — tëmi, mōči — razlóči, igrát — trát, sežgál — odgnál, zapuščëna — strupëna, lése — prenëse. Danes, mislim, smo v teoriji in praksi slovenskega jezika tako daleč, da bi morali srborito kapricijoznost prve dobe takozvane moderne primerno soditi in je ne posnemati.

V tej umetnosti je nekaj aristokratskega, in ne zdi se mi za umevanje Gradnikove psihe brez pomena izzivajoči sonet „Riva degli Schiavoni“ (str. 48): kakor bi bral dopis nepriznanega žlahtniča, ki prilaga pravdi za grb svoj rodovnik s ponosnim podpisom — Gradnigo! Slovenska kritika mu mora sedaj pravdo rešiti;

Oton Župančič.

Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1917. (V Celovcu, 1916). 8° 144 str.

Par desetletij je že, odkar nas je Stritar navadil, da zremo — z večjimi in manjšimi pomisleki — v Mohorjevi družbi dokaz naše kulture in da nam je število njenih članov nekako merilo za kulturno višino, ki so jo dosegle široke mase našega naroda. Ne da se tajiti, da je število Mohorjanov res eden najbolj jasnih dokazov, da naš narod kulturne potrebe občuti in da se pri nas marsikaj stori, da se tem potrebam zadosti. Odborniki, pisatelji in udje tvorijo veliko slovensko

„Ljubljanski zvon“ XXXVII. 1917. 1.

družino, ki si skuša vzajemno pomagati. Kako se to delo vrši, vidimo najbolj jasno iz vsakoletnega družbinega koledarja, ki prinaša račun o tem delu in proračune za bodočnost.

Menda še ni bilo leta, v katerem bi človek, ki se zanima za delovanje družbe, vzel njen koledar s takim pričakovanjem in zanimanjem v roke, kakor letos. V težkih časih žive „Mohorjani“: mnogim je sovražnik zasedel dom in jih odpeljal v sužnost, drugi životarijo bogvekod brez pravega „doma“, zveze med domačim in prekmorskim slovenskim svetom so pretrgane ali vsaj zelo otežkočene, druge, ki so doma, pa muči tisočera žalost in bridka negotovost, kako bo z nami v bodočnosti. Bali smo se, da bo število Mohorjanov nazadovalo. Letošnji koledar nam prežene vsaj to skrb: število Mohorjanov je poskočilo za 3831, tako da je družba v letu 1916 dosegla 2122 dosmrtnih in 76.023 letnih udov. Izgubo v goriški nadškofiji (— 2380) in v Ameriki (— 891) je bogato nadomestil prirastek v centralnih in vzhodnih okrajih.

Brez vseh sledov pa vojna vendar ni šla mimo družbe. Namestu običajnih šestih knjig so dobili udje letos samo po pet knjig, drugo leto dobe celo samo po štiri. Na vojno so odšli najprej stavci in za njimi so šle še svinčene črke v kovinsko centralo. Zato tudi blago, ki ga prinaša koledar, ni tako raznovrstno kakor drugekrat. Kar ima pesmi, niso nič boljše, pa tudi ne slabše nego druga leta, koledarsko blago, ki ga človek udano prenaša, ker je neizogibno, kakor poletna vročina in zimski mraz. Lovrenčiča „Hudič in nepošten oštir“ bi bila lepa epska snov, toda kar beremo tukaj, je primitiven, potoglav koncept. Bolj tuja nego njegova osebna zaverovanost je tega poeta preverila, da je stilistična neobtesanost in neritmično jecljanje že poezija ali celo njegova posebna individualna nota. Pustimo to nedolžno veselje njemu in — drugim! Milčinskega „Mutasti birič“ zbudi zanimanje s svojim nenavadnim naslovom in ga vzdrži do konca s svojim domačim, lahkotnim pripovedovanjem, ki kaže vseskozi bistro opazovanje in dosleden, nevzdržno se razvijajoč razvoj dejanja. Pisatelju s takimi vrlinami, takemu pristnemu, zdravemu realistu se prav nič ne poda medla simbolika, ki je skrita v naslovu in ki se naj pojasni v zadnjih odstavkih III. poglavja (str. 24). „Slednjič so vsi glasovi o zagonetnem zločinu umolknili. Umolknil pa ni mutasti birič. Čim bolj je molčal svet, tem bolj je kričal mutasti birič in terjal svojo pravdo . . .“ Ne vem, koliko Mohorjanov bo takoj razumelo, kdo je prav za prav ta „mutasti birič“. Ali Milčinski res misli, da je dovolj, če jim par stavkov prej nastavi besedico „vest“, toda v drugem pomenu? Pri nas ni take avtomatične relacije med „mutastim biričem“ in „vestjo“, kakor je bila n. pr. pri Grkih, če jim je kdo omenil „Erinije“. Zato tudi ob zadnjem stavku: „Mutasti birič je končal svojo pravdo“ še ne bo vsak Mohorjan vedel, kdo je bil ta „mutasti birič“. Zdi se mi, da je Milčinskega zapeljala v to nerodno simboliko težnja, da bi za Mohorjane pisal prav po mohorjansko. Težišče zanimanja, ki bi moralo biti osredotočeno na dosledni razvoj dejanja, je po sili obrnjeno na ta postranski tehnični element in na zadnje niti ne najde popolnega odgovora. Mari bi bil kratko govoril o „vesti“, pa bi bila stvarca mnogo bolj enotna, učinkovita, res umetniška.

Največ prostora pa zavzema v koledarju članek „Svetovna vojska“, v katerem opisuje dr. V. Šarabon pregledno in poljudno velikanske dogodke te dobe. Članek „Torpedo“ je zopet dokaz, kako malo pazi odbor na pravilno slovenščino v svojih knjigah. J. Zupanca članek: „Zakaj pešajo nekateri obnovljeni vinogradi?“ skrbi za gospodarski pouk Mohorjanov.

V imeniku si je pomagala družba na ta način, da je priobčila pri posameznih krajih samo nove ude, le v naši dijaspori vse, tudi stare. Mogoče se bo dal konflikt med željami udov, ki se radi vidijo natisnjene, in med neprimerno visokimi izdatki za stavek in tisk v bodoče izravnati na ta način, da bi se vsako leto natisnili vsi člani dijaspore, kar ne sme nikdar izostati, in ene izmed štirih škofij, ki imajo največ udov, tako da bi vsaj vsako četrto leto našel vsak ud tudi svoje ime.

Posebno pozornost zasluži v koledarju „Glasnik Družbe sv. Mohorja“ (str. 111—112). V njem je priobčen „Račun za leto 1915“, proračun (literarni) za 1917 in par izjav (odborovih ali čegavih?), v katerih izvemo par stvari iz družbinega programa in o njenem delu. Račun kaže v letu 1915 primanjkljaja 19.994 K 10 v, kar pa ne sme nikogar ustrašiti. Prejšnja leta je stala za običajno vsoto, ki je izkazovala običajni primanjkljaj, vsaj še opomba, da ga je pokrila tiskarna iz svojega premoženja, zadnja leta ne doživimo več te tolažbe. Ali mogoče pokriva ta primanjkljaj odbor iz lastnega žepa? Ne! — ampak šalo na stran! Povejmo, kar je vendar enkrat treba povedati: tak-le račun, kakor nam ga servira (kdo neki?) letos, je bilancijski hokus pokus, naiven do smešnosti. Družba sv. Mohorja ima lastno tiskarno in lastno knjigovodstvo. Obe ti podjetji sta njena last, toda v tem računu figurirata samo s postavkami, ki so njuni dohodki (toda ne vsi!) in družbini izdatki. Tiskarna, ki je ob enem založnik, pa lahko s preprosto bilancijsko manipulacijo dokaže, da ima pri kakem svojem „artiklu“ izgubo. Samo en značilen primer za karakteristiko tega „računa“. Med „dohodki“ iščemo zaman postavke, v kateri bi bili priobčeni (ali vsaj skriti) prejemki za inserate. Ti inserati so priobčeni v družbinem koledarju, zato spadajo pač menda vendar le med dohodke družbe, zaračunani pa so bogvekej, menda samo pri izdatkih za tiskarno ali kaj? Qui capere potest, capiat! Sploh je ves ta račun poln ugank in zagonetnosti. Od družbe pričakujemo podrobnega, jasnega in celotnega računa, o vseh njenih podjetjih, ne mogoče, ker ji ne zaupamo, ampak ker s takimi primitivnimi računi leto za letom draži našo radovednost. Tak račun je družba dolžna svojemu imenu, ne samo zato, ker upravlja leta in leta poverjene ji stotisoče, ampak tudi zato, ker se sedaj že skoro po vsem Slovenskem tudi kmetje uče knjigovodstva in znajo sestavljati in brati račune. Drugi pa vsaj vedo, kaj pomeni „primanjkljaj“ — in lahko bi se našla kaka boječa duša, ki bi se zbala zaupati svoje kronice podjetju, ki ima leto za letom par tisoč primanjkljaja, ali pa se začudeno vprašala, odkod primanjkljaj in kako družba vkljub temu še vedno živi.

Družbin „Glasnik“ piše: „po častnem koncu te svetovne žaloigre bodo drugi časi tudi za Družbo sv. Mohorja, ko si bomo iskali za nove razmere novih potov in novih sredstev.“ Nekoliko niže pa odgovarja nekomu, ki želi od družbe več gospodarskega pouka: „— v vseh teh strokah potrebujemo primernih rokopisov in jih naročujemo, pa nam menda nekoliko manjka spretnih strokovnjakov. Že pride sem pa tja kak rokopis, ali Družba sv. Mohorja potrebuje spisov, ki morajo biti znanstveno pravilni in poljudni ob enem. In to je težko zadeti. Vendar pričakujemo, da se bodo učitelji naših strokovnih šol odzvali narodovi potrebi in da nam prirede, česar potrebujemo.“

Zgoraj smo imeli bilancijskega, tukaj pa imamo književni hokus pokus. Da morajo biti spisi, namenjeni Mohorjanom 1. znanstveno pravilni in 2. poljudni, to je živa resnica, ki pa jo baš družba vse prerada pozabi. Da nam za one stroke, ki jih „Glasnik“ navaja (poljedelstvo, gozdarstvo, viničarstvo, vitnarstvo, trgovina, obrt) manjka spretnih strokovnjakov, to pa kratkomalo ni res. Vsaj eden tak stro-

kovnjak mora — očitvidno! — sedeti celo v odboru družbe, ki je ocenil znanstveno pravilnost poslanih rokopisov, ki jih omenja „Glasnik“, da niso ustrezali. Da namreč ni v odboru nikogar, ki bi znal ocenjevati poljudnost spisov, za to nam poda družba točno vsako leto vsaj en dokaz. Čemu slepe miši loviti? Vi pravite, da pričakujete, da se bodo učitelji naših strokovnih šol „odzvali narodovi potrebi“ — in ste s tem pokazali svoje pravo lice. Družba mora vedeti in paziti na to, kaj so narodove potrebe, ker lahko kaj stori in mora storiti. Družba mora osebno pozvati strokovnjake, da ji napišejo to ali ono knjigo. Družba mora imeti svoj književni program za par let naprej — v resnici pa živi kakor berač od danes na jutri in mora na vrat na nos dati posloveniti kakega Ligvorijana, da izpolni obljubo, ki jo je svojim članom že dala. Družba je naš največji založnik, toda svoj posel, za katerega je vsemu narodu odgovorna, opravlja z neko budiistično vzvišenostjo in naravnost polževsko podjetnostjo. Brez vsake inicijative čaka, gluha in slepa za naše kulturno življenje, kaj ji slučaj prinese. Naše potrebe pa so tako velike, da se ne smemo prepustiti glupemu slučaju, ampak moramo naše kulturno življenje uravnati s preišljeno politiko.

Po vojni hoče družba za nove razmere iskati „novih potov in novih sredstev“. Dobro! Ampak, najprej bo treba novih potov in šele potem bodo prišla nova sredstva. Na nova pota pa pri družbi očitvidno nihče ne misli. Molitvenik sicer za prihodnje leto izostane, toda „Glasnik“ piše, da je ta „knjiga ljudem najbolj dobrodošla“, zato pa začne izhajati „življenje svetnikov božjih“, ki bo izhajalo celih dvanajst let in ki ga, kakor piše družbin „Glasnik“, „preprosto ljudstvo“ baje že „nestrpno“ pričakuje. Vse to je napisal človek, ki preprostega ljudstva prav nič ne pozna, ki ne pozna njegove sodbe o Mohorjevih knjigah, niti njih usode, in ki s takimi besedami vara sebe, autorje in poverjenike. In vendar je našel med poslanimi dopisi stavek, ki bi mu lahko odprl oči, če bi se nad njim nekoliko razmislil. Pa je kratkomalo prezrl očitjanje: „Člani Družbe včasih očitajo, da so stare knjige bile boljše“ . . . To očitjanje se splošno čuje in če človek pazno posluša, se mu tudi pokaže bistvo tega razločka in pravi vzrok nezadovoljnosti članov. Ljudi odbija vsiljivo poučni, pridigarski ton, ki je značilen za večino Mohorjevih publikacij. Vzemimo garnituro Mohorjevih knjig v roke, pa imamo za zadnja leta značilno sliko: 1. molitvenik, najčistejši tip te vrste; 2. kaka druga pobožna knjiga; 3. gospodarski nauki iz te ali one panoge; 4. beletrija „Mohorjevega“ tipa, to se pravi z neizogibno, odkrito in vsiljivo tendenco, skratka: sami nauki, same pridige, samo dociranje ali „preceptivanje“, kakor pravi moja mati. Razlika je samo v intenziteti; zdaj se usuje na Mohorjana kar cela ploha, zdaj zopet rosi na rahlo iz nedolžne meglice, ki je obljubljala lepo vreme.

To je začelo ljudem presedati. Disgustiral jih je vsiljivi ton Mohorjevih pisateljev, ki ne znajo ljudem drugače govoriti ko s prižnice. Ti naivni pisatelji mislijo, da jih bodo ljudje ravno tako potrpežljivo poslušali, kakor v cerkvi. Ta pisateljski ton je postal za Mohorjevo družbo tako značilen in naravnost sugestiven, da je letos celo Milčinski zašel v njegov stil. Saj pa ni nobeno čudo! Odbor je prepričan, da je ta ton za družbine publikacije potreben, edino dopusten; ta ton je odboru tako važen, tako ga kultivira, da niti ne gleda na to, ali je pristen ali potvorjen. Odboru je dovolj, da ga čuje; potem sprejme in priobči tudi delo razvpitega „liberalca“, samo če imitira mohorjanski ton. Pravi „mohorjanski“ pisatelj ne zna in ne more pripovedovati, on zna samo pridigati. Klasičen primer, ki imenitno ilustrira razliko med nekdanjimi in sedanjimi knjigami, smo dobili baš

v zadnjem času. Nekdaj je Erjavec za Mohorjane opisal domače in tuje živali, ki so jih ljudje z užitkom brali in jih še danes hranijo in bero. Družbin današnji „Erjavec“ — o Bože moj! — piše „obrazce iz narave“, pa kar na prvi strani z razprtim tiskom tišči v oči in kriči na ušesa: „Tukaj je čudovita roka Stvarnikova, tu se kažeta božja vsegamogočnost in dobrota.“ — „Že spet pridiga, seveda!“ bodo rekli ali si mislili Mohorjani. Nekaterim ljudem pač ni mogoče pomagati. Pridiga je lepa reč, potrebna reč, ampak na svojem mestu in ob svojem času mora biti. Kjer vedno dežuje, ne more nič rasti. Če boste ljudem kaj zanimivega pripovedovali, se jim boste prikupili in morda se bodo ravnali po Vaših besedah tedaj, kadar jim boste kaj pridigali. Vsaj poslušali Vas bodo. Privoščite našim ljudem vendar enkrat nekaj nekaljenega epičnega veselja! Naš narod namreč . . .

Toda čemu še dalje, mogoče celo pozitivne predloge? Ne, takšne stvari obravnava človek z ljudmi, ki imajo smisla zanje. Tukaj je dovolj, da se pokaže vsa zastarela naivnost družbinega dela in programa. Če se ne bodo odprle oči odboru, se bodo pa članom.

Dr. Jož. A. Glonar.

Mortuos plango: Slanc, Levec, Hubad. Smrt ima bogato žetev: na bojnih poljanah padajo mlajši, v zaledju umirajo starejši, a ostali stojimo ob njih grobeh kakor Jeremija ob razvalinah Jeruzalema . . .

Osebnost sem se seznanil s Slancem pred nekaj leti, ko se je udeležil mojega predavanja v Novem mestu, dasi si sicer nisva bila neznana. Šifra S—c v „Slovenskem Narodu“ leta 1875—1878 je vzbudila mojo posebno pozornost. Ti duhoviti članki in podlistki, prepleteni s citati iz nemške literature, so obdelovali pereče vprašanje slovenske narodnosti na široki podlagi gospodarskega in družabnega dela v smislu kulture in humanitete. Občudoval sem njih premišljenost, resnost prepričevalnost. Prišel sem na to, da so Slančevi, in pokazal današnji javnosti njih pomen, kakor je to storil pred menoj v drugi zvezi dr. Prijatelj. Slanc se mi je zahvalil, da je izvedel današnji rod o delu njegove mladosti, in me prosil, naj sporočim zahvalo tudi Prijatelju, kar izpolnujem sedaj javno.

Slanc je bil rojen publicist in žurnalist, bodisi v službi dnevnih potreb in zahtev, bodisi pri razpravljanju načelnih vprašanj. Živahen, prekipevajoč, v poznejših spisih neuglajen in neurejen, vedno pa prepričan pristaš napredka. Star po letih, a mlad po duhu je z duševno in gmotno podporo spremljal kulturna in socialna stremljenja svoje dobe. Zlasti je v svoji „Zadrugi“ navdušeno zagovarjal združništvo. Šel je od nas prezgodaj, nepričakovano, simpatičen kot človek, znamenit kot publicist — eden izmed onih, ki so orali ledino na polju narodne svobode.

In Levec?

Z njegovim imenom je združena najlepša doba mlade slovenske literature, razvijajoče se pod njegovim vodstvom v duhu onih sporočil, kakor jih predstavljata pri nas Prešeren in Levstik. Izhajajoč iz Stritarjeve šole, je bil Levec kritik, estetik, velik v odkrivanju in pridobivanju umetniških osebnosti in vrednot. Prvo desetletje „Ljubljanskega zvona“ pomenja razdobje v zgodovini slovenskega slovstva, noseč znak njegove osebnosti, katera je spajala slovstveno teorijo z umetniško prakso. Zvonov „Slovenski glasnik“ je skoro neizčrpen vir o vsem, kar se tiče naše literature in kulture sploh. A kot literarni zgodovinar s svojimi plastičnimi in simpatičnimi monografijami o naših klasikih, ki nam ob njih čitanju postaja toplo ob srcu, išče Levec svojega para.